

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

XI. ÉVFOLYAM.

1887.

ÁPRILIS 15.

IV. FÜZET.

Zólyommegye közgazdasági viszonyai.

Felolvasta a M. T. A. nemzetgazdasági és statisztikai bizottságában márczius 22-én :

Grünwald Béla.

Zólyommegye kiterjedése 50 □ mértföld s e területen 103,285 lakos él s dolgozik a gazdaság különféle ágaiban, melyeknek sokfélesége s a fejlődés fokainak különböző volta érdekes képet tár a szemlélő elé.

A megye mint táj is vonzó. Tölgygyel, bükkal s nagyobb-részt fenyővel borított hegyek, égbenyúló sziklák, kopár havasok emelkednek a magasba s emelik magokkal az ember lelkét; míg a hegyek tövében fakadó források vize apró patakokká gyűlve, a szűk völgyszorosokban sziklákba ütődve, tajtékozva s zúgva rohannak lefelé, hol azután egy nagyobb, higgadtabb folyású patakka vagy folyóval egyesülve, szélesebb, kies völgyekbe érnek s falvak és városok határaiban az emberi élet prózai céljainak eszközévé válnak.

De a ki a költői hangulat mellett helyet enged a gyakorlatias, a hasznosságra tekintő felfogásnak is, az sajnálkozással látja, mily kevéssé használták fel az emberek e természeti erőt az ipar céljaira, s mennyi érték veszett már el haszontalanul az emberek vállalkozó szellemének hiánya s a kedvezőtlen viszonyok hatása következtében.

Széles völgy s nagyobb folyóvíz azonban kevés van. A megye északi csúcsán a Garam folyó lép a megye területére s déli irányban hömpölyög rajta keresztül, míg végre Zólyom városát érintve, keletnek fordul s Barsmegyében folytatja útját a Duna felé. Egy másik völgyben a Szalatna vize folydogál nyugatról keletnek, buja rétek között s Zólyom városa mellett ömlik a Garamba. A harmadik völgyben a Nyeresznicza patak dél felől foly a Garamba. A negyedik völgyben a Bisztricza patak

foly, mely Liptómegye határához közel eső hegységből ered s Beszterczebánya mellett vesz a Garamba.

E völgyekben, melyeknek egyike sem szélesebb két kilométernél, foly az eleven gazdasági élet. Itt vannak a legtermékenyebb szántóföldek, rétek; s a patakok s folyók mentében telepedett le az ipar és kereskedés s hozott létre gyárakat és virágzó városi életet.

A félreeső helyeken, völgykatlanokba szorúlt, vagy öserdők közepében irtványokból alakult faluk, ha vagyonosak is, a gazdaság alsó foglalkozásaira vannak utalva. Marha- és juhtenyésztés, pásztori élet, kezdetleges mezőgazdaság jellemzi őket. A belterjesebb, okszerűbb mezőgazdaság, számítás és élelmesség az elevenebb forgalmú, a műveltség magasabb fokára jutott s a városokkal gyakrabban érintkező lakossággal bíró völgyekben fejlődött ki.

Itt vannak a fő közlekedési eszközök is, melyek a forgalmat közvetítik. A Garam folyó, ha nem hajózható is, a megye északi szélétől kezdve tutajozható s a kivitt faárúk nagy részét talpakon szállítják. A fő kőútvonalak, melyek részint állami, részint megyei kezelés alatt vannak s néhány részletet kivéve, kitünők, szintén a völgyek irányát követik s e fő vonalak fentartására fordítják a legnagyobb gondot. Végre e fő völgyeken épültek a vasútak is, nevezetesen a magyar államvasút északi vonala Nógrádmegye határától Barsmegye határáig szeli át a megyét s a Zólyomtól a brezovai kincstári vasgyárig épült vasút a Garam völgy lakosságát részesíti a vasúti közlekedés előnyeiben. — Mind e közlekedési eszközökön nagyon eleven a forgalom. Mikor a vízállás megengedi, leginkább ősszel és tavasszal, fával megrakott tutajok szakadatlanul sietnek a Garamon lefelé; a kőúton folyton fával, vassal s egyéb árúkkal megrakott fuvaros szekerekkel találkozik az utazó; a vasúton pedig naponként 6 vonat robogja végig a megyét különböző irányban, megrakva emberrel és áruval.

Zólyommegye lakossága, a mennyiben *állattenyésztéssel* foglalkozik, e téren nem mutathat fel semmi kiválót se mennyiség, se minőség tekintetében.

A *szarvasmarha* tenyésztés mint a mezőgazdaság mellékága fordul elő. A fajta a legközönségesebb. A vonómarha apró,

gyenge, mert korán fogják; a tehenek a tejelés szempontjából silányak s a tenyésztésnél nincsenek tekintettel a faj nemesítésére. Csak a nagyobb birtokosok s városok magasabb értelmiségű lakossága fogja fel a faj nemesítéséből eredő gazdasági hasznot, a mire a tót paraszt a legritkább esetben képes.

A *lótenyésztés* állapota ép oly kevéssé elégíthet ki. Van ugyan a megyében u. n. »fedező állomás«, a hol bábolnai és mezőhegyesi ménnek állnak a közönség rendelkezésére s van alkalom a lóne-nemesítésre. De az erre való törekvés csak az értelmiség körében tapasztalható. A paraszt nem tudja megbecsülni a jobb lovat s a saját nevelésével sem képes okszerűen bánni. Nem tudja bevárni az állat teljes kifejlődését, idő előtt fogja s nincs benne kimélet az állat iránt. Rosszúl táplálja, aránytalanul nagy terhet rak szerére, hogy néhány krajczárral többet keressen; nem szereti lovát s kegyetlenül kínozza. Ez okozza, hogy a paraszt lova hitvány, kidomborodó hasával, nagy fejével idomtalan, elhanyagolt, kimerült és lomha s a megszokott ostorcsapások iránt érzéketlen. Ily bánásmód a legnemesebb származású állatot is csakhamar tönkretenné.

Az állattenyésztés körében legjelentékenyebb a *juh*tenyésztés. A tenyésztett fajta általában a közönséges hegyi juh, mely kiállja az itteni zord éghajlatot. Az úrbéri birtokrendezés előtt a paraszt is nagyobb számmal tarthatott juhot, mert nagyobb legelőterület állott rendelkezésére. Azóta a paraszt juha a községi legelőre van szorítva s így oly helyeken, hol a község legelőt nem kapott bérbe, le kellett szállítani a juhállományt is. A megye északi részében, a kitünő havasi legelőkön, most is nagy juhnyájak legelnek, melyeknek zsiros tejéből készül egyike a legkitünőbb sajtoknak, melynek legjavát a környékbeliek kapkodják szét s csak a középszerű minőség kerül a kereskedésbe lipitói túró név alatt, mely azonban külföldre nem jut Ausztrián túl.

De a megye déli részén, a roppant terjedelmű, ezelőtt hg. Eszterházy — most nemeskéri Kiss Miklós-féle véglesi uradalom területén jelentékenyen megfogyott a juhok száma. Itt ugyanis az úrbéresek s a még nagyobb számú irtványosok, a kik elszórva egyes házakban vagy legfeljebb kisebb házcsoportokban laknak az erdőségben, majdnem szabadon legeltették juhaikat nagy ter-

jedelmű területeken. Minthogy azt látták, hogy a juhtenyésztés több hasznot hajt s könnyebb foglalkozás, mint a fáradságos földművelés, egészen az előbbire adták magokat s elhanyagolták a földművelést. De mióta az úrbéri birtokviszonyokat rendezték s az irtványosok szabad legeltetését is megszorították, már az okszerű erdőgazdaság miatt is, azóta ezeknek az embereknek juhtenyésztése is szűkebb körre szorult, s minthogy most már lehetetlen 200—300 juhot tartani s ebből megélni, vagy elvándorolnak, vagy visszatérnek az előbb elhanyagolt mezőgazdaságra.

Ez az irtványos lakosság egyik különlegessége Zólyom-megyének, melyet nem hagyhatok említetlen, mert sajátosságai egyenesen gazdasági viszonyokra vezethetők vissza s mert keletkezése jellemzi a múlt századok gazdasági gondatlanságát.

A véglesi uradalom területén az irtványos lakosság száma 15 ezerre tehető s e nagy számot csakis az uradalom nagy terjedelme, körülbelül 12 □ mértföld, magyarázza meg, mert kisebb birtokon ez a jelenség lehetetlen volt. A múlt századokban, mikor az uradalom területét legnagyobb részben őserdők borították, a jobbágy-lakosság szaporodása következtében, a kinek nem jutott telek a községben, az uradalom tisztjeinek engedelmével vagy a nélkül, kiment az erdőbe, ott földet irtott magának, fából készült s szalmával fedett házat s csürt épített s ott igyekezett megélni. Tüzelő fát bőven adott a környező erdő, melynek akkor nem is volt értéke. Az irtványosok száma folytonosan szaporodott s abban az arányban fogyott az erdő. De az uradalom tisztjei nem gondoltak vele. Idővel számtalan ezer hold erdőt irtottak ki, részint hogy szántóföldre, rétre s legelőre tegyenek szert, részint mert sok tűzifát fogyasztottak. Így alakultak azok a kopár hegységek, melyek a vasútról is láthatók, melyek alkalmatlanokká váltak az erdőművelésre s melyeket nem lehetett használni a mezőgazdaság céljaira sem. Néhol ezekből az irtványokból egész községek alakultak, de a lakosság nagyobb része elszigetelve, az év legnagyobb részében emberekkel nem érintkezve, egyes házakban lakik, melyek félórányi távolságban vannak egymástól s több órányi távolságra az anyaközségtől. E félvad emberek a civilizáció összes élvezeteiből csak az alkoholt ismerik, mely e szálás, ép férfairól s asszonyairól híres lakos-

ságot testileg megrontja. A legközelebb található korcsma bér-
 löje szolgáltatja neki az italt, a ki egyúttal bankárja, gyapjának
 s egyéb terményeinek vevője. Templomba csak sátoros ünnepe-
 ken jár le a községbe s gyermekei nem részesülhettek az elemi
 oktatásban sem, a nagy távolság s télen a nagy hó miatt. Az
 igazságszolgáltatás s közigazgatás sem férhet hozzá. Az irtvá-
 nyos rendszeren egy kimagasló dombra építette házát, honnan
 messze ellát a vidéken s már messziről megpillanthatja a csend-
 őrt vagy a végrehajtót. Míg csak hozzáérnek, van ideje elrejtteni
 holniját, elhajtani marháját a legközelebbi erdőbe, eltávozni
 hazulról vagy elrejtteni a hadköteles legényt. Azért rendszeren
 éjnek idején szokták őket meglepni a közbiztosság közegei. Így
 megmaradtak vadságukban ma is, s habár azóta 11 iskolát állí-
 tottak az irtványosok által lakott területen s a fiatalság nagy
 része a katonai szolgálatban tölt néhány évet, még sem érezhető
 rajtok a polgáriasodás hatása. Hajukat varkocsba fonják, mely
 czifra szíjban végződik s ezt tartják a férfi fő díszének s szeren-
 csétlenek, ha az ujonczozásnál megfosztja őket tőle a katonaság
 kérlelhetetlen ollója. Majdnem kivétel nélkül tolvaj valamennyi,
 részint szükségből, részint mert kedvök telik benne, mint valami
 kellemes szórakozásban. Valamennyi verekedő s több esetben
 mulatságból késelik vagy verik agyon egymást mint ellenséges
 indulatból. A ki valamely — a mi fogalmaink szerint — büntény
 miatt nem volt elítélve s bizonyos ideig nem ült a megye házá-
 ban, annak nincs is nagy becsülete. Az a legény, a ki ezen keresz-
 tül nem esett, gúny tárgya s nem is igen kap szeretőt az irtvá-
 nyos hölgyek között. E lakosság kulturai állapota, mely a ked-
 vezőtlen gazdasági viszonyok eredménye, valóságos kalamitás a
 közigazgatásra s igazságszolgáltatásra nézve, mely nem is fog
 megszűnni, míg így elszigetelve, az emberek rendezettebb közös-
 ségétől távol fognak élni erdők között fekvő irtványaikon.

A mi a *mezőgazdaságot* illeti, e téren tekintélyes gazdák
 határozott haladást tapasztalnak a parasztság körében is. Gaz-
 dálkodásuk belterjesebb, a földet trágyázzák, mélyebben szánt-
 ják, gondosabban művelik, takarmányfüvet termelnek, sőt néhol
 kisebb gazdasági gépeket is szereznek. Ezt az örvendetes jelen-
 séget annak tulajdonítják, hogy a parasztok közt is terjed a
 belátás s a gazdasági érdekek felismerése; továbbá, hogy a szük-

ség is kényszeríti rá, mert nagy részének életviszonyai is megváltoztak. A vasutak kiépítése előtt a megye parasztságának nagyobb része fuvarozással foglalkozott s Budapest és Bécs s a felvidék közt közvetítették a közlekedést. Mikor ez megszűnt, kénytelenek voltak az elhanyagolt mezőgazdasággal foglalkozni, mert ez lett majdnem kizárólag jövedelmi forrásuk.

Különben a mezőgazdaság belterjessége annál nagyobb, minél közelebb esik valamely vidék egy fogyasztó városhoz, melynek piacán könnyen és biztosan értékesítheti terményeit. A városhoz közel eső falvakban fejlődik ki a kertgazdaság is, ezek látják el a városokat tejjel, vajjal, baromfival. A város hatása egyébként is nyilvánul a közelebb fekvő falvak lakosságára. Nemcsak élelmesebbek, hanem finomabbak, tisztábbak is lakásban és ruházatban a távol eső falvak lakóinál s még arczuk, mozdulataik is elvesztik a nyersség bélyegét, mely utóbbi jelenséget sokan egészen más mint gazdasági okokkal igyekeznek megmagyarázni.

De azért a gazdák helyzete az utolsó években határozottan rosszabbra fordult. Ennek oka nem annyira a termények árának hanyatlásában, mint inkább a két utolsó év rossz termésben található fel. Súlyosította a gazdák helyzetét a felette gyenge takarmánytermés is, melynek következménye a marhaállomány leszállítása s a gazdaközönség nem jelentéktelen jövedelmi forrásának apadása volt.

A földműves bérek most egyigás napszámért 2—2 frt 50 kr egy férfi napszám 40—50 kr. s egy női napszám 24—28 kr.

Az általános irányzat alól, mely a belterjes gazdálkodás felé vezet, a parasztság körében is, kivétel sz. k. Breznóbánya városa, mely város léte az elmaradás és kezdetlegesség meglepő jelenségeit tárja elénk. E város nagy területén, eredetileg 9 □ mf. volt, egy kis 3500 lakosu község fejlődött csak, igazi városi jelleg nélkül. Vannak iparosai, de ezek első sorban földművelők s az ipar nagyobbrészt csak mellékfoglalkozás rájuk nézve. Szántóföld sok van ugyan, de azért e nagy területen, mely a város rendelkezésére állott, még több a kövér legelő s azért a marha- és juhtenyésztés jelentősége nagyobb maradt ma is, mint a földművelésé s minden amannak van alárendelve. Azért a város értelmesebb polgársága mai napig sem volt képes a tagosítást kivinni, hogy a gaz-

dának a város nagy határában szétszórt parcelláit egyesítse és belterjesebb megművelésöket lehetőségessé tegye, ha földje egy tagban van egyesítve. *A teljes egyéni tulajdon a földbirtokra nézve csak jogilag van meg, de nem gazdasági tekintetben.* A marha és juhlegelés kedvéért nem engedik meg a földbirtok elkerítését s a tulajdonos érdeke szerinti gazdálkodást sem s ha földjéről termését egy bizonyos napig el nem takarította, eltiporják s megsemmisítik a lakosság gulyái és nyájai. Ily viszonyok között belterjes gazdálkodásról szó sem lehet. Itt az állattenyésztés az uralkodó tekintet, melynek a földművelés érdekei alá vannak rendelve s különösen érdekelve vannak a kérdésnél a szegényebb polgárok, kik aránytalanul sok marhát tartanak csekély földbirtokukhoz képest s azért azonnal zavargások ütnek ki e kérdés megpendítésénél, mely egyik fő jövedelmi forrásukat veszélyezteti s azért a vagyonosabb s értelmesebb rész már a tagosítást s a legelési jog megszorítását nem is meri szóba hozni.

Az erdőgazdaság Zólyom megyében igen jelentékeny, mert erdőterülete 253,858 k. hold, tehát a megye területének 56°/_o-át teszi. Ebből a kincstár tulajdona 148,441 hold, mely a törvénynek megfelelő okszerű kezelés alatt áll. Magán erdőbirtok van 32, melyek között legnagyobb a véglesi uradalomé, mely 36,142 hold, melynek tulajdonosa nemeskéri Kiss Miklós nagy gondot fordít a letarolt erdőrészek befásítására. A többi kisebb erdőbirtokokról ez nem mondható négy-ötnek kivételével, mely vagyonosabb családok tulajdona. A magán erdők nagyobb része ki van pusztítva s ennek oka egyes családok gazdasági hanyatlásában rejlik, melyek ez utolsó jövedelmi forrásból merítik fentartásuk eszközeit, fájdalom, oly módon, hogy maga a töke is megsemmisül. Mert az erdőtörvény a magánbirtokosokat nem gátolja az erdők pusztításában s az erdő megújítására oly hosszú időt szab, hogy az időközben tönkrement birtokos nem is képes a törvényben megszabott s nagy költséggel járó kötelezettségét teljesíteni, még ha a talaj időközben nem vesztette volna el képességét arra, hogy egy új erdő nőjön ki belőle. A községi és testületi erdők állapota kielégítő, mert szigorubb ellenőrzés alá helyezte a törvény, s az erdő pusztítása csak ott tapasztalható, a hol az urbéreseknek legelő fejében erdőterületet osztottak ki:

A bányászatnak, mely már a XIII. század végén nagy len-

dületet vett Zólyommegyében s századokon keresztül virágzóit s királyaink jövedelmeinek s a Thurzók és Fuggerek gazdagságának egyik jelentékeny forrása volt, ma már csak szomorú maradványai vannak meg. Van még néhány művelés alatt álló bánya Urvölgyön, Homokhegyen, Óhegyen, Libetbányán és Kozelnikon, melyekben ezüstöt, rezet, vasat és kobaltot termelnek. De a bányászat évek óta veszteséggel járt s azért Besztercebánya, Libetbánya s a kincstár is mindenütt csökkentik a munkások számát s kevesebb pénzt fektetnek be a bányaművelésbe, ami csak átmenet a bányaművelés teljes megszüntetésére, mely csak a szegény bányász lakosságra való tekintettel történik elismerésre méltó kimélettel. A bányaművelés elhanyagolása a bányavidéken régi időkben letelepedett német eredetű lakosságra is súlyosan nehezedik, mert itt keresetet nem találván, kénytelenek elvándorolni. Legnagyobb része Selmeczbányára, Salgótarjánba, Zólyom-Brezóra s különösen az osztrák-magyar államvasút bánya és vasmű telepeire költöznek, sok esetben családjuk nélkül s ott keresnek foglalkozást. Külföldre vagy éppen Amerikába való kivándorlás esetei eddig nem fordultak elő.

Ha már most *az ipart* vesszük szemügyre, elég érdekes jelenséget találunk. Valaha Zólyommegyében virágzó ipar volt. Kis ipart nemcsak a városban, de még a falukban is találunk s eredetileg jobbágy faluk iparos községekké alakultak át. Nagy ipar pedig már a XVII. század óta található a megye területén.

A *kis ipar* hanyatlása a felvidéken már a múlt században kezdődik s következménye a gazdasági háborúnak, melyet Ausztria ellenünk folytatott. A fejlettebb osztrák gyáriparral a mi iparunk nem versenyezhetett s így következett a sok virágzó iparág hervadása s lassu elhalása. A mi még megmaradt, az is a hanyatlás képét mutatja, mert nem képes versenyezni a fejlettebb ipar termékeivel, de meg azért is, mert maga az iparos osztály is süllyed minden tekintetben. A kis iparos még mindig a czéhek hagyományainak hatása alatt él, mikor még a fennálló rendszer óvta őt mások versenyétől. A mester azt hiszi, hogy tartozik magának s állásának azzal, hogy jól éljen, mint a régiek, bizonyos napokon nem lehet el malacz, liba s egyéb sülték nélkül s az utolsó pénzét adja ki, hogy e drága élvezetet megszerezhesse. Mesterségét a régi mód szerint folytatja, nem tanul, nem halad s

ha nincs keresete, zugolódik s panaszkodik a rossz időkre. A kézművesek nagy tömege nem szorgalmas, iparkodó, hanem minden alkalmat megragadnak, hogy ne kelljen dolgozniok. A szombatot már fél vasárnapnak tekintik, a vasárnap egészen az élvezetnek van szentelve, a hétfőt tétlenül töltik, ép úgy a heti vásárok napjait, ezenkívül minden temetés ürügy abba hagyni a munkát, és sietnek elinni azt a két forintot, melyet a »czéh« a temetésen való megjelenésért s díszemeléséért szokott kapni. Ha azután egyik-másik kiválik közülök jó munkával, szorgalommal s a közönség ezt keresi s ez vagyonra tesz szert, akkor irigységgel tekintenek reá s vagyonát vagy meg nem engedett szerzés módra vagy kincstalálásra vezetik vissza. A régi czéhek reminiscenciája az a kasztszerű elkülönzés, melyben az egyes iparágak képviselői élnek. Egész rangfokozat van közöttük s a fellebbálló kézművesek gögös megvetést mutatnak az alsóbbak iránt. A suszter a világért sem érintkezik a csizmadiával, a kit szive mélyéből megvet s ki iránt öröklött ellenszenvet és megvetést táplál lelkében. Egyszer egy versenytárgyalás alkalmával suszterek és csizmadiák együtt pályáztak s egy helyiségben gyültek össze. A suszterek a csizmadiákat látva, visszavonták ajánlataikat s azt nyilatkoztatták ki, hogy ők csizmadiákkal együtt nem pályáznak, mert ez nem fér meg a suszterek méltóságával s tünnetve a legnagyobb megvetéssel arczukon hagyták el a helyiséget.

A zólyommegyei kézművesek között fentartották magukat oly mesterségek maradványai, melyek régen nagy virágzásban voltak. A radváni posztósok ma is dolgoznak, új gépeket szereznek s kitünő vastag és vékony posztót készítenek, mely azonban drágább lévén az osztrák rosszabb minőségű posztónál, melyet a tájékozatlan közönség inkább vásárol, nem képesek sikerrel versenyezni. Ily posztós még 24—30 van a megyében s összesen 80 ezer méter posztót készítenek.

Fennmaradtak továbbá a fésűsök is, számszerint tizen, a kik 200 év óta nem haladtak mesterségökben egy lépést sem, de szerencséjük, hogy a paraszt s a házaló veszi áruikat. Termelésöket 25,000 tuczatra teszik, de kétségtelen, hogy ez az iparág nemsokára el fog enyészni.

Érdekesek a zólyommegyei késesek is, kiknek számát 43-ra teszik. Ezek is a régi mód szerint dolgoznak, de van még közön-

ségök, habár áruik nem a legjobbak is. Termelésök: 15000 darab konyha- és mészáros-kés, 12000 tuczat gyapjunyíró olló, 3600 tuczat bicska és 500 tuczat zsebkés. E készítmények egy részét a vásárokon adják el, egy másik részét a házalók viszik szét, jó részök azután nagy ládába rakva Bécsbe megy, hol a kereskedő szépen becsomagolva, mint osztrák árut drágább áron adja el a magyar fogyasztónak a zólyomi késeket és ollókat. Ezeken kívül fennmaradtak még a lakatkészítők, csengetyűgyárosok és fémöntők. Ezek az iparágak a nagy fémgyárak közelében fejlődtek s nagy kár lesz, ha csak a kisiparosok ki fognak veszni. Ma még találnánk munkásokat a megfelelő gyárak létesítésére ha elpusztulnak egy akadálylyal többre fog ütközni a gyáripar fejlesztése.

Említést érdemel még az asztalos ipar is, mely nemcsak a városokban, hanem kisebb községekben is virágzik, például Radvánban és Lipcsén. Ez utóbbi helyen lakó asztalosok Budapestre dolgoznak. A kézműves itt olcsóbban él s azért olcsóbban dolgozhat. Hogy az iparosok viszonyairól mily keveset tudnak gyakran a helyben lakók is, bizonyítja egy példa. Egy ismerősöm Lipcsén lakott évtizedek óta és sejtelve sem volt, hogy itt kitünő asztalosok vannak, a kik a fővárosi raktárak számára dolgoznak. Egyszer egy finom butordarab, melyet Pesten vett, eltört. Egy asztalost hivatott s kérdezte tőle: képes lesz-e kijavítani? Az asztalos megnézte a butordarabot s mosolyogva mondta, »hogyne, hisz ezt én csináltam!« Az ismerősöm bámulva tekintett reá, de az asztalos csakugyan bebizonyította butordarabra tett jegyével s levelekkel, hogy az asztalos-munkát ő szállította annak a raktárnak, melyből a butordarab kikerült.

E helyen meg kell említenem a házi ipart is, mely a megyében nem jelentéktelen. Kiváló a csipkekészítés Óhegyen, Úrvölgyön s vidékén, a szegény bányásznép között, melynek fejlesztésére a kormány egy tanítónő alkalmazása s iparműhely felállítása által akar hatni. A csipke szép és olcsó s nagy mennyiségben kel el részint házalók, részint rendes kereskedők közvetítésével. A városoktól távolabb eső vidékeken még ős eredeti himzések maradtak fenn, melyek a ruházat díszítésére szolgálnak, de kereskedésbe nem jutnak.

A nagy ipar azonban örvendeztetőbb képet mutat. Ez Zólyommegyében határozottan fejlődik. Olcsó munkaerő, kime-

ríthetetlen vízi erő, könnyű közlekedés, az ipar fejlődésének feltételei mind meg vannak itt s csak az a feltűnő, hogy már eddig nem alakult több gyár a megye területén.

A megye nevezetesebb gyárai:

1. A hermaneczi papirgyár, mely híres az országban s a legmagasabb igények kielégítésére képes. Már 1829 óta áll fenn, de csak a két utolsó évtizedben fejlődött azzá a jelentékeny s terjedelmes iparteleppé, a minőnek ma látjuk. Ennek melléktelepei még a jakabfalvi csomagoló papir- s az olmányfalvi faköszőrülő s fakarton gyár. E gyár a csomagoló papirtól a legfinomabb okmány és levélpapirosig mindent készít és pedig évenként 1,500,000 kilo súlyut, melynek legnagyobb részét a belföld fogyasztja el, körülbelül 300,000 kilo Szerbiába, és egyéb keleti tartományokba megy ki.

A gyár virágzó és jövedelmező s tulajdonosa Stadler Tófür körültekintő vezetése alatt évről évre terjeszkedik. A gyárban a napi bérek a munka neme szerint különbözök, 20 krajczártól 2 forintig emelkednek. A gyár hivatalnokai és munkásai nyugdíjalapot alkottak, melyet magok kezelnek. A betegek számára külön berendezett helyiség van, a gyermekek számára pedig a gyárban iskola és gyermekkert, mind oly berendezések, melyek a tulajdonos nemes szívének s áldozatkészségének köszönhetők.

2. A besztercebányai Harnisch-féle hajlitott fa-butorgyár, mely 1874-ben keletkezett. A gyár mint iparvállalat virágzó, habár tulajdonosai tönkrementek is. Piacza a belföld, 15—20,000 db. leginkább azonban a külföld, Syanyolország, Amerika és Ausztrália, hova 130—140,000 darabot szállít.

E gyárban a napi bérek 70 krajczár és 1 frt 30 kr. közt váltakoznak a munka neme szerint. De e gyár nemcsak a gyárban alkalmazott munkásoknak ad keresetet, hanem az egész környék lakosságának is, a midőn 1885-ben leégett, felépítése idejéig, súlyosan érezte a szegényebb nép a gyári munka szünetelését.

3. Egy másik hajlitottfa-butorgyár, a Swoboda János uré, áll fenn Zólyomban 1876 óta, mely szintén nyereséggel dolgozik s gyarapodik. Készít évenként körülbelül 22 ezer db teljesen kész s 20,000 db nyers széket s 2000 □ méter padolatot. Piacza Bécs, Csehország és Oroszország. A napi bér e gyárban 30—1 frt 60 kr. s a

munkásokra nézve csupán annyiról van gondoskodva, hogy betegség esetében ingyen ápolásban s gyógyszerekkel való ellátásban részesülnek.

4. *A nagy posztóipar* keletkezését nagyon megkönnyíti az új olcsó hajtó erő, az olcsó és gyakorlott munkás kéz, melyet a kis posztóipar szolgáltat s e kedvező viszonyok között jött létre 1884-ben a beszterczebányai posztó-gyár, melynek tőkét részvényesek adták össze s tapasztalt szakvezetés alatt áll. A kormány 4000 frttal járult a vállalathoz és pedig oly feltétel mellett, hogy ha a posztógyártást 6 évig fentartják, ez esetben a 4000 frtot visszafizetni nem tartoznak. A legújabb igényeknek megfelelő gyár készít szürposztót, pokróczot, takarókat és sima fél finom egyszínű posztót. Eddigi termelése 30,000 méter, termelőképessége 70,000 méter. Piacza az ország felső vidéke s az alsó Duna vidéke. A napi bérek 30 krtól 2 forintig.

5. 1878-ban részvényesek alapították a beszterczebányai hengerés mű-malmot, mely 1885-ben újonnan szereltetett fel s nagyobbított s most vízi és gözerőre van berendezve. A malom örlőképessége 50—90,000 métermázsa búza, melynek egy nyolczad része megyebeli. Piacza Morvaország, Szilézia, Csehország, porosz-Szilézia, Poroszország, Galiczia Anglia körülbelül 60°/_o-kal, a többi felső Magyarországon kél el. Napi bér 60—1 frt 30 kr. A munkásoknak egy betegalapot alkottak, melyből betegség esetén orvosságot és segélyt kapnak.

6. Zólyomban egy pipagyár áll fenn, mely Takács Vendel tulajdona, melyben ugynevezett selmeczi pipákat készítenek. E gyár 1830 óta áll fenn s termel évenként körülbelül 100,000 db pipaszárat és 400,000 db pipát. Piacza Ausztria-Magyarország, Németország, Olasz- és Oláhország.

7. Ez évtized kezdetén alakult egy majolikagyár Farkasfalván s egy másik 3 évvel ezelőtt Hajnikon. Az előbbi kitünő agyagrétegek közelében épült, melyeket ahhoz érték nagy ritkaságnak tartanak. Mind a kettő el volt árasztva megrendelésekkel, melyeknek alig győztek eleget tenni. De a farkas-falvi gyár már megszűnt, csupán azért, mert a tulajdonosok nem rendelkeztek megfelelő pénztökével, a másik az egyik tulajdonos halála következtében most jutott válságba, mely valószínűleg a gyár megszűnését fogja maga után vonni. A farkas-falvi gyár alapítá-

sánál egy érdekes szociális epizód folyt le. Itt ugyanis a kitünő agyag alapja volt néhány fazekas család keresetének, a kik kezdetleges módon parasztedényeket készítettek s naponként átlag 40 krt kerestek. A gyár felállításakor felhívták őket, hogy mint munkások lépjenek be és sokkal nagyobb bért ígértek nekik. A fazekasok indignációval utasították vissza ezt az ajánlatot s önzéletesen hivatkoztak arra, hogy ők fazekas mesterek s nem fognak napszámosoknak beállni. De a gyár szintén készített közönséges agyagedényeket s olcsóbban adta mint ők. Minek következménye az lett, hogy a fazekasok elestek keresetöktől s kénytelenek voltak önállóságukat földadni s a gyárba munkásokul beállni. A gyár megszűnése visszaadta önállóságukat de egyszerűs mind nyomorúságukat is.

8. Zólyommegyének üvegyárai is vannak és pedig Hrinován, Sziklán és Péteriben.

Még a XVIII. században keletkezett egy üvegyár Miklósfalván, mely miután az erdőt köröskörül kipusztították, 1826-ban Hrinovára költözött. Itt fa és kvarcz együtt volt található s azért kedvező viszonyok állottak fenn az üvegyártásra nézve. A munkások Cseh- és Morvaországból jöttek s a Miklósfalván maradtak tót paraszttokká váltak. A mostani munkások a hrinyovai gyárban a bevándorolt csehek és morvák utódai vagy ujonnan behozott csehek és morvák, egy része a tót parasztból alakult munkás, ki az üvegyárban alkalmazva, megtanulta a mesterséget.

A hrinyovai gyárban készítenek táblaüveget, ezenkívül öblös üveget közönségeset ép úgy, mint finomabbat s a technika ugyanaz, mint Csehországban s ugyanaz a minőség is, csak a legfinomabb fényüzési üveget nem készítik. Az évi termelés 10,000 métermázsa 150,000 frt értékben. A gyár piacza a belső, Szerbia, hova körülbelül 30,000 frt áru üveget visznek ki; a kivitel Bolgárországba s Romániába a kedvezőtlen politikai viszonyok miatt majdnem teljesen megszűnt, úgy szintén a magas agio miatt déli Oroszországba, Odesszába, Kievbe sat. is.

A munkások napi bére magasabb mint Morva- Cseh- és Németországban. A munkás kap szabad lakást, földet, rétet s az üvegcsináló havonként 80—100 frtot keres, mely összegből azonban segédet és szerszámot is kell tartania. A napszám 30—60

kr. A kétlovas fuvaros 2—2 frt 50 kr. közt keres naponként. A munkástelep 350 főnyi lakosságból áll.

A sziklai üvegyár 1744-ben keletkezett s 1868-ban alakították át. Ez kizárólag táblaüveget készít körülbelül 4000 métermázsát, 40—50 frt értékben. A munkások száma 30—35.

Péteriben 1884-ben keletkezett egy új üvegyár, kimenője az u. n. regeneratív rendszer szerint készült s kizárólag táblaüveget készít 20—25,000 frtnyi értékben.

Minde gyárakban nincs gondoskodva a munkásokról betegség, megsérülés eseteiben.

9. Zólyommegyében a vasipar már a régi időkben maghonosult. A rónicz-brezói kincstári vastelep Magyarország első vasgyárai egyike s a termelt vasfajták különféleségét tekintve, első helyen áll.

A róniczi vasműveket a kincstár 1580-ban vette át egy magán gyárostól s a gyár a kincstár birtokában gyarapodott, a régi u. n. paraszt pesteket a tömeges nyers vasgyártásra berendezett modern nagyolvasztók szorították ki s ilyenek nemcsak Róniczon, hanem Libetbányán, Mihálytelkén, Háromvizen és Pónikon is keletkeztek.

A nagymennyiségű nyers vas termelés következése volt, hogy finomítására s feldolgozására a nagy olvasztók körül a Garam mentén s számos mellékvölgyeiben, melyeknek természetes vizerejét felhasználták, kisebb nagyobb vashámorok keletkeztek. Így jött létre a bikási vashámor, mely leginkább a Koháry-család nyersvasát dolgozta fel, azután a sebeséri, fejdkövi, jeszenyei, vendégfalvi s beszterczebányai vashámorok.

A besztercze- és körmöczvidéki s később schmeczvidéki fémbányászat haladásával s az említett olvasztó telepek és hámorok keletkezésével az ezeknél szükséges gépek készítésére Róniczon gép- és szerkovácsmühely keletkezett. Végre e század első felében a harminczas évek körül az európai vasutak építése következtében az egyesített fejér és fekete Garam vizét felhasználva, Zólyom-Brezón vashengermű keletkezett s ez volt ugy szólván az első, mely az osztrák-magyar vasutaknak vaspályasíneket szállított.

Végre ezelőtt 16 évvel keletkezett a zólyomi »Unio« lemezgyár.

A közlekedési eszközök fejlődésével s a technika s a kereskedelem terén keletkezett lendület, nevezetesen az őserdőköl nyert fának más módon lehetővé vált értékesítése következtében a Zólyomvármegye területén levő vasgyáraknak is át kellett alakulniok s ennek következése volt, hogy a körülbelül 100—150 év előtt keletkezett mihályfalvi, póniki s háromvizi nagy olvasztótelepek, ugyszintén a sebesi, jeszenyei, vendégfalvi s besztercebányai vashámorok megszűntek s ezek helyett a kincstár a rónicz-brezói és libetbányai, a magániparosok pedig a bikási és zólyomi gyárakat rendezték be a megváltozott viszonyoknak megfelelően.

Ezek a tapasztalt szükségletet tartva szem előtt, oly áruk gyártására vannak berendezve, melyeket eddig a külföldről kellett az országba hozni s az új iparcikkek gyártásában oly haladást mutathattak fel, hogy a bécsi piaczon is megtartották keletöket az osztrák s németországi verseny ellenére is.

A vasipar telepek jelenleg a bikási, brezói és zólyomi hengerművekkel körülbelül 250,000 métermázsa kereskedelmi és gépvasat s lemezeket gyártanak; ezenkívül a róniczi és libetbányai öntöművek körülbelül 20,000 mm. öntött vasárut; ezek között 8000 mm. öntöttvas zománczozott edényt termelnek s végre a róniczi kovács-, gép-, szeg- és reszelőműhelyek körülbelül 12,000 mm. árut állítanak elő.

A rónicz-brezói vasművek terményeiből a bécsi piacra 30—35,000 mm. hengerelt kereskedelmi és gépvas, 6—8000 mm. hengerelt cső és körülbelül 5000 mm. öntött zománczozott edény megy. E gyáraknak többi terményei, valamint a bikási és zólyomi hengerművek kereskedelmi vasgyártmányai a honi piaczon kelnek el s csekély részben Boszniába és Herczegovinába mennek ki. A Bécsbe szállított árukért körülbelül 500,000 frt foly az országba s az összes zólyommegyei vastermelvények értéke pedig 3 millióra tehető.

A vasiparnál közvetetlen körülbelül 2500 munkás van alkalmazva, kiknek évi keresete 650—700,000 frtot tesz. A tengelyen való fuvarozásért átlag 100,000 frtot fizetnek.

A kincstári gyárak gondoskodnak az elaggott és keresetképtelen munkásokról s özvegyeikről és árváikról, a mennyiben a társláda, mely jelenleg 561 ezer frtnyi tőkével rendelkezik s

évenként a kincstár hozzájárulásával 90,000 frtnyi összeggel segíti a munkásokat. Azonkívül gondoskodik a társláda a munkásoknak és hozzájoktartozóknak ingyenes orvosi ápolásáról s gyógyszerekről s ahol a kincstár a kegyur, ingyenes népoktatásról is gondoskodik. Vannak még ezenkívül kincstári kohók, nevezetesen az óhegyi rézkohó, honnan a réz további feldolgozás végett a tajovai kohóba megy. Ide küldik a selmeczbányai kohónak réztalmu termékeit is, melyekből az ezüstöt itt választják el. Évi termelése 200 kilo ezüst s 900 métermázsa réz. Az ezüstöt a pénzverőbe viszik, a rezet pedig feldolgozás végett a beszterczebányai rézhámorba.

A bécsi »Union« vas és lemezgyár Zólyomban gőz és víz-erőre van berendezve. Termel a legkülönbözőbb czélokra szolgáló lemezeket összesen 27,000 mm. sulyuakat; teljes üzem mellett 80,000 mm. termelhet. Piacza Ausztria-Magyarország.

10. Jelentékeny telepek még a *Herritz-féle sörfőző* Beszterczebányán, mely nemcsak Zólyommegyét, hanem a szomszéd megyéket is ellátja sörrel; ugyszintén 7 *gőzfűrész*; legnagyobbak a *beszterczebányai Popper-féle* s a *hrinyovai Kiss Miklós-féle*, melyek a faanyagot feldolgozva hozzák forgalomba.

11. Végre, érdekesek még a lőpor-malmok, melyek Beszterczebánya s Radvány határában félreeső völgyekben vannak elhelyezve s a mult század eleje óta szállítják a lőport a katonai kincstárnak. Tulajdonosaik meglehetősen jólétre tettek szert s minden későbbi nemzedék mai napig folytatja e veszélyes mesterséget. Ma még 15 lőpormalom dolgozik, de csak közönséges nagyszemű lőport s minthogy a katonai kincstár évről-évre csekélyebb mennyiséget rendel meg, ez az iparág is hanyatlóban, sőt kihalóban van.

Zólyommegye kereskedése a vasutak kiépítése által jelentékenyen csökkent s különösen Beszterczebánya hajdan virágzó kereskedése érezte meg a változott forgalmi viszonyok hatását. E város felső Magyarország nagy részének emporiuma volt. Ma már alig van nyoma kereskedése fénykorának s inkább csak emléke maradt fen. A nagy kereskedés megszűnt, a vidéki kereskedők is emanczipálták magokat a beszterczebányai piactól s még a házaló kereskedők sem itt veszik többé áruikat. E város hires hetivásárai is sokat veszítettek jelentőségökből s évről-évre

hanyaglanak. Zólyomnak vannak nagy marhavásárai, melyek jelentőségben növekednek, közel lévén a megye főmarhatenyésztő vidéke. Kirakodó vásárok közt első a régi időkben is híres radváni vásár, melyre mindig sok ezer ember gyűl össze s pesti kereskedők nagy számmal látogatják. A kirakodó vásárok jelentősége azonban a dolog természeténél fogva évről-évre csökken, a radváni vásár virágzását is inkább a régi megszokás, mint reális szükséglet tartja fenn.

Sajátságos jelenség Zólyom megyében a házaló kereskedés kifejlődése, melynek eredete a XVIII. század elejére vezethető vissza. A megye felső részében, a hol a föld sovány s nehéz volt a gazdaságból megélni, nem tudni mi módon, a föld népe a kereskedésre adta magát. A török kiűzése után az ország nagy és termékenyebb részében nem volt ipar és kereskedés s a paraszt emberek annyira vállalkozók voltak, hogy árukat vásároltak, melyek az alföldön, a bánágban s a határőrvidéken hiányoztak, szekerekre rakták s kereskedve bejárták velök a nevezett vidékeket. Eleinte csak egyesek próbálgatták a kereset ez új nemét, de minthogy nyereséges foglalkozás volt, többeket is utánzásra csábított s végre már a múlt század végén Schwartzner szerint 1804-ben 19, ma pedig 17 község lakossága foglalkozik házaló kereskedéssel.

Igen természetes, hogy e házalók, kik az év nagy részét más vidéken töltik, nem művelhetik földjeiket belterjesen, s a gazdaságot a visszamaradt öregek és nők viszik. S minthogy e lakosság tulnyomó többsége megszűnt kizárólag földművelő lenni, az egyesek nagy átalakuláson mentek keresztül. A földhöz kötött parasztból világot látott, élelmes kereskedő lett. Ruházatuk is különbözik a parasztokétól s fehér vagy kék posztóban járnak, nyárban rövid magyar gatyát viselnek s magyar módra a pörge kalapot darutollal vagy árvalányhajjal diszítve, hetykén vágják a szemökbe, magyarul valamennyi tud s a legények a kocsmában jó kedvökben magyar népdalokat énekelnek, melyeket az alföldön tanultak meg. Megtanulnak még németül, horvátul, oláhul beszélni, alkalmazkodva a vidék nyelvéhez, melyben kereskedésüket üzik, Mint kereskedők szolidak s a nép szereti őket, mert meg nem csalják. Azért viseltetnek irántuk ellenséges indulattal a letelepedett kereskedők s a kormányt s törvényhozást arra

akarják birni, hogy a házalást, különösen a felvidéki házalók heti vásárokon való megjelenését tiltsa el. S a kormány valóban nagy csapást mért e szegény emberekre, a kik megtalálták a megélhetés módját, s a magyar kormány meg akarta őket abban akadályozni, hogy megélhessenek. Az ipartörvény szerencsétlen 50 §. ugyanis világosan kimondja, hogy az ipartörvény nem érinti a házalók viszonyait. Ezen az uton tehát nem lehetett hozzájuk férni. A kereskedelmi miniszterium tehát az évszázadok óta békésen házalókra ráfogta, hogy ezek nem házalók, hogy az 50. §. alapján eltilthassa őket a heti vásárokon való kirakodástól, állítólag oly célból, hogy a helyi iparosokat és kereskedőket megvédje a házalók versenye ellen. A helyi hatóságok azonnal megtámadták őket, áruikat lefoglalták, őket magukat büntették s mindenképen akadályozták áruik értékesítésében. Hogy a kormánynak ez az intézkedése mennyi kárt okozott a szegény embereknek, még csak megközelítőleg sem lehet megmondani, de kétségtelen, hogy ezáltal a bukás s koldusbotra jutás volt sorsuk, ha a kormány intézkedése tovább is fennáll.

A házalás Zólyommegyében akként fejlődött, hogy a házaló kereskedő jókora szekérrel ment az alföldre s kénytelen volt segédet is vinni magával. Mikor 1851-ben a Bach-kormány házaló pátense megjelent, nagy zavart okozott, mert a házalás forgalmának meghatározása szűkebb volt az ottani viszonyokhoz képest s csak azt tekintette házalónak, a ki háton hordva áruját házról-házra járt. A Bach-kormány hatóságai azonnal figyelmeztették a bécsi kormányt a mi elütő viszonyainkra, s hogy a pátens ezekre nem alkalmazható, a nép nagy megkárosítása s nagy számú család tönkretétele nélkül, s a bécsi kormány azonnal sietett figyelembe venni a különleges viszonyokat s a zólyomi házalókra nézve az eddigi gyakorlatot fentartotta. Ugyanezt tette a magyar kormány is s a házalás e módja annyira joga volt a zólyomi házalóknak, hogy nemcsak senki kétségbe nem vonta azt, hogy házalók, de még az 1875 : XXXIX. tczikk külön intézkedik a házalókról, a kik szekérrel és segédekkel járnak házalni s e keresettől meg is adóztatja őket.

A kereskedelmi miniszterium egy bürokratikus tévedése, mert az illető referens nem volt tájékozva a kérdésben, a miniszter természetesen még kevésbé okozta, hogy ezek az emberek

annyi kárt szenvedtek. A mit a Bach-kormány elismert s megengedett, azt a jelenlegi kereskedelmi miniszter megtagadta tőlük s visszament a házaló pátensre, melyet a Bach-kormány maga hatályon kívül helyezett a magyar viszonyokra való méltányos tekintettel. A miniszterium, mikor kiderült, hogy tájékozatlan volt, hogy még csak nem is nézte meg az e kérdésre vonatkozó jogforrásokat, nem akarta bevallani tévedését, mert a bürokrácia azt hiszi, hogy ezt beismerni s okosabbat cselekedni szégyen, inkább arra határozta el magát, hogy a törvénysértés hibájába essék, s fentartva nézetét, megengedte a házalást, de nem mint a házalókat megillető jogot, hanem mint kegyet, melyben a törvény megsértésével részesíti őket, holott tényleg az volt a helyes fel fogás, hogy nem kell a törvényt megsérteni, mert hisz az világos értelme szerint a házalókra nem is volt alkalmazható. De a látszat a be nem avatottak előtt meg volt mentve s sok háborgatás és károsodás után most már megint akadálytalanul házalhatnak a zólyomi házalók. Reméljük, hogy a magyar kormány nem fogja többé folytatni azt, a mi gazdasági fejletlenségünk mellett megfoghatatlan gazdasági politikát, hogy az állam polgárait megakadályozza a jogos s törvénybe nem ütköző kenyérkeresetben. Sajátságos, hogy habár a házalás a fejlettebb gazdasági viszonyok hatása alatt nem lehet többé annyira jövedelmező, mint a régiebb időkben, a házalók száma nem apad, hanem szaporodik, a mi azt bizonyítja, hogy az emberek nem lehetnek el e keresetforrás nélkül, s hogy ez a foglalkozás mégis némi nyereséget nyújt.

Zólyom megyében 6 *hitelintézet* van és pedig:

1. A besztercebányai takarékpénztár 120,000 frt alaptőkével s 13 millió forgalommal;

2. A besztercebányai hitelegylet 75,000 frt alaptőkével s 10.800,000 frt forgalommal;

3. A zólyomi takarékpénztár 40,000 frt alaptőkével s 3.740,000 frt forgalommal;

4. A breznóbányai takarékpénztár 45,500 frt alaptőkével s 3.120,000 frt forgalommal;

5. A breznóbányai kölcsönös segélyező szövetkezet 22,825 frt alaptőkével s 105,571 frt forgalommal;

6. A zólyom felső vidéki segélyegylet Péteriben 9780 frt alaptőkével s 28.364 frt forgalommal.

A kamat a betétektől 4—5°/₁₀, az intézetek pedig 6—7°/₁₀-kot szednek az adósoktól.

Az uszora itt is ismeretes jelenség s különösen a parasztság körében szedi áldozatait. Vannak emberek, a kik a paraszt váltók girójából jelentékeny jövedelmet húznak. Ez által a parasztra nézve a hitel megdrágul s tönkre megy az aránytalan kamat-teher következtében. Az uszora-törvény s a korcsmai hitelt korlátozó törvény intézkedéseit könnyű kijátszani. Ismeretesek keresztyén uszorások is, de legnagyobb mérvben üzik ezt a mesteriséget a zsidó regále-bérlők, a kik lelkiismeretlenül használják fel a paraszt tapasztalatlanságát s tönkre teszik.

Ha már most végigmenve a megye összes gazdasági viszonyain és tényezőin, azt kérdezzük, hogy az általános jólét emelkedett-e, határozott nemmel kell felelnünk. A paraszt belterjesebben kezd gazdálkodni, de legnagyobb része el van adósodva, marha- s juhállománya csökken s a kedvezőtlen gazdasági viszonyok nem alkalmasak arra, hogy javulást idézzenek elő. A kis ipar körében hanyatlást s pauperismust látunk, lendület és gyarapodás helyett. A kereskedés terén egyik bukás a másikat éri s az előtt virágzó üzletek, elvesztve a kedvező viszonyok alapját, összeomlanak. A nagy ipar a gazdasági élet egyetlen ága, mely fejlődést s erősödést mutat fel.

A ki különben adókezeléssel foglalkozik, mélyen belepillanthat a gazdasági élet elrejtett zugaiba is s megérzi a vagyonosodást vagy szegényedést az adófizetésnél tapasztalt jelenségekből.

Zólyommegyében az adóhátralék 1886-ban az előirt adó 17°/₁₀-kát tette, a mi az előbbi évekhez képest rosszabbodást mutat. Az adófizetés csak ritka, egyes esetekben történik önként az előirt negyedévi részletekben. A legtöbb esetben az adófizetők ellen kényszerítő eszközöket kell alkalmazni, különösen a végrehajtás második fokát, a zálogolást, az összes adófizetőknek 80°/₁₀-ka ellen kell foganatosítani. Az utolsó fok, az árverés, azonban csak egyes ritka esetekben válik szükségessé.

Azok száma, kik adójukat csak kényszerítő eszközök nyomása alatt fizetik, nem hogy fogyna, hanem szaporodik. A mi világosan azt bizonyítja, hogy a mezőgazdaság s az ipar kedvezőtlen viszonyai miatt az adó fizetése mindinkább terhesebbé

válík. Akármit beszéljenek a parlamentben ügyes szónokok vagy miniszterek, az ország gazdasági virágzásáról, az állam adófelügyelője tapasztalja, hogy a vagyonosság csökken, vagy a hol érintetlen marad vagy épen növekszik, ez nem történik arányban a közterhek növekedésével s ma már világos, hogy az adóteher egészben megszünt a közvagyonossággal helyes arányban lenni.

Zólyommegye lakosságának jelentékeny része gyári munkásokból áll, de a szocializmus eszméinek hatása s az ebből eredő törekvések és mozgalmak itt ismeretlenek. E jelenség nem azt bizonyítja, hogy a munkásnak nem volna oka a panaszra, hanem azt, hogy távol él az európai munkásmozgalom központjaitól s sokkal műveletlenebb, semhogy öntudatra ébredve, általános eszmék nevében követelne magának nagyobb részt a vállalat nyereségéből, nagyobb befolyást a társadalomban és államban s lemondással nyugszik bele sorsába, melynek megváltoztatását nem tartja lehetségesnek. A tőkéhez, vagyonhoz való jutás, minden egyesnek homályos vágya, de mint az ember önálló létének alapja, az emberi rendeltetés elérésének feltétele nem lebeg szeme előtt. Csekély szükségleteit néha kielégíti, néha nem, de ha nyomorogva is, megél valahogy s a válságos pillanatokban mindig megteszi hatását a hitelbe vett pálinkával szerzett mámor, mely rövid időre elfelejteti vele az élet bajait.

A társadalom tehát nyugodt volna, ha az erdő-kincstár közegei nem teremtenének egy szociális kérdést, mely már a hatóságok figyelmét is magára vonta s nem hallgatható el az ügyet, melyre nézve a hivatalos iratokból merítettem tudomást.

A megye északi részében, Breznóbánya városa körül, a XVII., XVIII. században Németországból munkásokat telepítettek, a kik most már teljesen eltűntek. Mikor a fentemlített vasművek keletkeztek, nemcsak gyári munkásokat, hanem favágókat, szénégetőket is Németországból hoztak be s ezeknek bizonyos előnyöket, állandó keresetet biztosítottak. A vasműveket akkor inkább a fa értékesítése szempontjából állították fel, mert a fát akkor nem lehetett messzire szállítani. S minthogy a vasművek számára bizonyos fa- és szénmennyiség nélkülözhetetlen volt, biztosítani akarták magoknak az erre szükséges munkaerőt, s egy neme a hűbéri viszonyoknak keletkezett a kincstár s e munkások között. A munkás kötelessége volt munkaerejét kizárólag

a kincstárnak szentelni. Ez pedig ezért kötelezte magát, hogy a munkást a favágásért s szénégetésért munkája arányában fizeti (most 24 kr. egy méter kemény fa s 22 kr. egy méter puha fa vágásáért) ezenkívül a szakmányos kap egy és fél kilás földet, egy kaszás rétet; továbbá szabad legelőt 2 db szarvasmarhára; ha 10 évig állott munkában, 3 db szarvasmarhára és 3 db juhra; ha 20 éven felül állott szolgálatban, 4 db szarvasmarhára s 5 db juhra; s végre fajzási jogban részesül, kap tüzelő- s az építéshez szükséges fát ingyen, ugy szintén ingyenes orvosi s gyógykezelésben részesül. A fajzási s legeltetési jogot s a földilletmény bizonyos részét a munkás keresetképtelensége esetén is megtartja élethossziglan.

Ily telep összesen 21 van 6729 lakossal, a kik összesen 751 házban laknak. Ezek a munkások régibb időkben, mikor még szükségesebbek voltak s jobban fizették őket, némi vagyonra is tettek szert, réteket és földeket vettek a körülfekvő községek határaiban. Nagyobb része vagyontalan maradt s most is nyomorban tengetik életüket.

Ujabb időben azonban felette mostohán, sőt kegyetlenül bánnak velök az erdőkincstár közegei, s ez eljárás kétségbeejtővé teszi helyzetöket. Bérök nem felel meg az idők viszonyainak s azt is lejobb szoritják; legeltetési jogukat korlátozzák vagy rossz legelő kijelölése által teszik képzeletivé; tüzi fát sem kapnak elegendő mennyiségben s ezt és épületi fát is csak úgy kapnak, ha nyilatkozatot állítanak ki, mely szerint a magok és utódaik nevében lemondanak a felépítmény tulajdonjogáról és elismerk, hogy nemcsak a telek, hanem a rajta levő minden épület a kincstár tulajdona, melynek jogában áll az épületre fordított munka értékének megtérítése mellett, visszavenni. E munkások teljesen ki vannak szolgáltatva az erdőkincstár alsó közegei elnyomásának s önkényének s bármely ürügy alatt megfoszthatják az őt illető illetmények élvezetétől s ezek az emberek annyira jutottak, hogy rabszolgákhoz hasonlítanak inkább, mint szabad államban élő polgárokhoz.

De az erdőkincstár a nyomornak ezzel a mértékével sem elégedett meg s megfoghatatlan, mikép telhetik valakinek kedve a nyomor fokozásában.

A Bach-kormány idejében a telepítvényesek egy részének házait a telekkönyvi intézmény életbeléptetésekor a telekkönyvbe

mint az illető telepítvényes tulajdonát jegyezték be. A Bach-kormány közegeinek eszébe sem jutott ez ellen kifogást tenni. Ez az eljárás helyes volt a józan közgazdasági és szociális politika szempontjából is. A kincstárnak ugyan kevés haszna lehetett ebből a fából épült házból. De a munkás így elérte azt, a mire a humánus gyártulajdonosok törekszenek; tulajdonos lett, volt valamije a világon s az ily munkás biztosabb munkaerő is volt a kincstárra nézve, mert a tulajdon oda kötötte őt ahhoz a helyhez, a hol a kincstárnak reá szüksége volt.

Most azonban az erdőkincstár közegei azt az eljárást követik, hogy a munkás telekkönyvi tulajdonává lett épületekre is követelnek oly nyilatkozatokat, melyekben a munkás tulajdonjogáról lemond, s e nyilatkozatokat a munkás költségén telekkönyvileg bekebleztetik s ha ezt tenni nem akarja, úgy erőszakolják reá, hogy nemcsak a fajzási jogánál fogva őt megillető fát ki nem szolgáltatják, de még készpénzért sem adnak neki. Ennek következménye, hogy minden telepen romba dült házakat láthatni s hogy p. Baczúh telepen egy kis parasztházban 36 egyén lakik. Ez eljárás célja nem a kincstár érdekeinek megóvása, nem is az erdők jövedelmének fokozása, mert hisz a kincstár jövedelme erdeiből feltünően csekély, hanem az, hogy a telepítvényest házából bármikor kiűzhessék, tehát a következmény egy kétségbeesett proletariátus teremtése. Ez nem állhat a magyar állam érdekében. A kincstárnak e nagy számú lakosság vagyosodását kellene előmozdítani s nem megsemmisíteni még a meglevőt is. Reméljük, hogy a kormány meg fogja akadályozni alárendelt közegeinek e kártékony gazdasági és szociális politikáját, mely a kincstár félreértett szükkeblü érdekei kedvéért feláldozza a magasabb gazdasági s állami szempontokat. Mert, hogy lehetne az, hogy az államnak, mint erdő birtokosnak oly romboló szociális politikája lehessen, mely az államnak, mint az emberi fejlődés előmozdítására hivatott szervezetnek lényegébe, legnemesebb feladatába ütközik?

A *halandóság* rendes viszonyok között, mikor járvány nincsen, az összes lakosság $3\frac{0}{10}$ -a. Járványok idejében a lakosság halandósága $4\frac{0}{10}$ -ra emelkedik. Aránylag nagy a halandóság a gyermekek között, 8 éves korukig, azután jelentékenyen apad. A halandóság legfőbb oka az ápolás hanyag volta.

Az egészségügyi viszonyok általában kedvezők. A különös okok, melyek a nép között kártékonyan hatnak az egészségre: a rossz lakásviszonyok; a házak zsúfoltak, tisztátalanok, nedvesek, szellőzetlenek s igen gyakran lakásul szolgálnak a házi állatoknak is; továbbá a rossz táplálkozás, a főtáplálék a burgonya; s a szeszes italok mértékletlen élvezete, mely a gyermekek egészségére is kártékonyan hat s fejlődésüket megakasztja.

A megye ethnografiai viszonyai nagyon érdekesek a multban s a jelenben.

Zólyommegyét ma a tót vármegyék közé sorozzák s méltán, mert a köznép kizárólag a tót nyelvet használja s nincs területén egy magyar vagy német község. De a multban másként volt. A középkorban, IV. Béla uralkodása után, Zólyommegye lakossága, kevés szláv kivételével, német volt.

A szláv lakosság az egész felvidéken igen gyér volt, de különösen az volt Zólyommegyében. Bizonyítja ezt már maga az a jelenség is, hogy nemcsak bányászokat, iparosokat telepítettek ide királyaink, hanem földművelőket is. Ha magyarokat telepítettek volna a megye területére, azt lehetne hinni, — ámbár ez anachronizmus volna — hogy a magyar faj uralmának biztosítására s a létező szláv lakosság elnyomására s fékentartására törekedtek. De hisz egy idegen népfajból eredő lakosságot telepítettek ide s így nagyon természetes, hogy lakatlan vidékeket akartak benépesíteni, mert csak oda szokás telepíteni, a hol emberek nincsenek.

Ha végig tekintünk a német telepeken, azt látjuk, hogy nem a megye szélén vagy félreeső vidéken, hanem a megye közepében, a legtermékenyebb részen, a folyók és patakok mentében keletkeznek, a mi azt bizonyítja, hogy a szláv lakosság nem foglalta el a terület legkönnyebben művelhető s forgalomra legalkalmasabb részét sem. S a legtöbb szláv község csakugyan későbbi eredetű s a legrégibb templomokat a német telepek lakosai építették.

A megye déli csúcsán kezdve a legelső német telep Korpona városa volt. Innen északra haladva Zólyom városa felé a Nyeresznyicza völgyében találjuk sorba Bábászéket, Német-Pel-söczöt, Dobronát, mind szabad falusi községek, melyek 1264-ben IV. Bélától kapták kiváltságaikat, s melyeknek lakossága még a

múlt század elején német volt. Azután következik Mihályfalva, s végre Zólyom városa, melyről tudva van, hogy németek lakták. A Garam völgyén felfelé menve, Beszterczebányát találjuk tiszta német lakosságával, mely még a múlt században nem fogadott be szlávot a városba. Beszterczebányától Liptómegye határáig a Bisztricza mentén a falvak egész sorát találjuk, melyeknek tiszta német lakossága volt. Innen északra fordulva Libethbányát, ezt a jeles német telepet, azután Jeszenye német községet találjuk s végre Breznyóbányát az öt környező német telepekkel.

A Szalatnya völgyét őserdő borította s az ott keletkezett falvak későbbi szláv telepek s e vidéken a legrégebbi templomok a XVI. sz. második feléből valók. E vidéken vadászott Mátyás király bőlényekre. Csak a Zólyom városhoz közebb eső szláv falvakban találunk régibb templomokat, a XV. századból.

A német telepek lakosságának családi nevei mai napig is németek s német a dülők neve is, természetesen a szláv kiejtés által eltorzítva.

A szláv lakosság szaporodásával lassankint eltótosodnak a német falvak, mert az őket környező elemnek nem tudtak ellenállni. Később eltótosodnak a városok is, melyeket különben tovább védett meg a magasabb kultúra s a kiváltságos állás, mely őket a paraszttól megkülönböztette. Midőn a városi német polgárság s Németország között megszakad a kulturai összeköttetés s a polgárság hanyatlak vagythonban és kulturában, akkor itt is terjed a szláv nyelv használata, melyet a cselédekkel, a városi piacra jövő parasztsággal való érintkezésben már elsajátított s csupán a magasabb műveltségű polgárság családjában marad meg a német társalgási nyelvül. Sajátságos és megmagyarázhatatlan jelenség a nagyszámu német elemnek a tótba olvadása. A szomszéd megyében fentartották magukat a német telepek, hol kisebb számmal voltak, mint Turóczban, Barsban is, csak Zólyomban enyésztek el teljesen.

A magyar nyelv használata egészen kivesz, még a nemeség köréből is s e század elején nincs nemesi család, melynek házi nyelve a magyar volna. A közélet nyelve a latin, a társalgás nyelve a német és tót; magyar nyelvű oktatás pedig a régibb időkben az egész országban nem volt.

Ma egy új átalakulást látunk folyamatban. A nép nagy

tömegét nem fogjuk átalakítani, az nem fogja már elveszíteni szláv jellegét. De a városokban, a forgalom és kultúra központjaiban, a magyar nyelv erősen terjed s a fiatalabb nemzedék házi nyelve a magyar lesz, legalább a műveltebb körökben. Ezt az eredményt annak köszönhetjük, hogy a közélet, a hivatalok, az iskola, az irodalom nyelve a magyar s idővel azzá fog válni a kereskedés és ipar nyelve is s s következő nemzedék talán megéri, hogy Magyarországnak igazi magyar nyelvű polgársága lesz.

Csak kevés tért szentelhetek e rendkívül fontos kérdésnek, mely azonban feladatom körén kívül esik; ugyszintén a közigazgatás s a kulturális eszközök állapotának is, melyekre nézve csak általános jellemzést, de részletes ismertetést e felolvasás keretében nem adhatok s ez egy külön ismertetés érdekes tárgya lehetne.

A kulturális központoknak tervszerű megmagyarosítása az iskola segítségével, egyike legfontosabb feladatainknak. A köznép megmagyarosítása, ahol a magyarsággal nem érintkeznek, ahol a többség nagy tömegekben él együtt, lehetetlen s azért kár is erre törekedni. Erre nézve feladatunk csak az lehet, hogy politikai érzületét ne engedjük megmértelyezni s ne hajtsuk a nácionalisták karjaiba.

E cél elérésére egyedüli eszközök az elemi iskolák felett gyakorolt szigorú felügyelet, hogy az oktatás szelleme összhangban legyen a magyar állam érdekeivel s iskola ne lehessen eszköz a nácionalisták kezében az ifjúságnak a hazától való elidegenítésére; erkölcsileg tiszta, igazságos, a nép érdekeivel foglalkozó közigazgatás; olcsó és gyors igazságszolgáltatás, a gazdasági fejlődés előmozdítása s a nép szükségtelen megterhelésének, különösen a községi pótlékok útján elkerülése.

Zólyommegye parasztsága, habár itt is érezhetők a kormányzat tökéletlenségeinek következményei, mint az egész országban, még érinthetetlen politikai tekintetben s a nemzeti izgatások nem gyakoroltak kártékony befolyást a nép hangulatára. Pedig itt is vannak papok, tanítók s egyéb tényezők, melyek e célra törekszenek évtizedek óta. Ha a nép mégis hazafias érzületű maradt, azt a megyei tisztikarnak, mely a néppel érintkezve lelkiismeretességével s atyai gondoskodásával, igazságosságával

s tisztaságával, s az igazságszolgáltatás közegeinek lehet köszönni, a kik hozzáférhetetlenségökkel s erkölcsi tekintélyökkel bizalmat és tiszteletet tudtak kelteni magok iránt a népben s tekintélyt szereztek a magyar államnak. A fennálló közigazgatás s igazságszolgáltatás rendszerének bajait a hatóságok kiváló személyes tulajdonaikkal enyhítik s teszik elviselhetővé.

Az iskolaügy rendkívül fejlődésnek indult 1869 óta. Ahol az iskolát csak hiréből ismerték, vagy ahol egy alacsony, nedves, bűzös kamarát neveznek iskolának, ahol egy kiszolgált káplárt vagy egy mesterségéből megélni nem tudó szabó legényt czimeztek tanítónak, most díszes, világos s egészséges épületekben képzett tanítók végzik az elemi oktatást, a kor igényeinek megfelelő tanszerekkel s tanrendszer szerint. Néhol az állam maga állított iskolákat, másutt az állam és község együtt, másutt ismét egy-egy hitközség, melyet magával ragadott a többi tényezők példája.

De habár el kell ismernünk, hogy az elemi oktatás rendszere tökéletesebb, a tanítók képzetebbek, az iskolai épületek szebbek, tehát az oktatás külső formai része haladást mutat, nem szabad ezzel az eredménnyel megelégednünk, hanem figyelemmel kell lennünk az oktatás szellemére is. E szellem pedig a megye sok iskolájában nincs harmoniában a magyar állam érdekeivel s fennállásával s egyenesen a panszlavizmus szogálatában áll.

Iskolákat állítani, gondoskodni, hogy az épület a törvény rendelkezéseinek megfelelő; hogy a tanító képesített legyen s nagyon dicséretes törekvés de még nem elég céljaink elérésére. A kormányzat egyik főfeladata megakadályozni azt, hogy az oktatás szelleme a magyar állam fennállása ellen irányuljon s ellenséget neveljen a hazának. E feladattal szemben a magyar állam teljesen tehetetlen. A törvényben szabályozott felügyeleti jog ugyanis tehetetlenségre kárhuztatja a kormányt s nem adja meg neki ez eszközöket, hogy e téren az állam érdekeit megóvja. Az államban még nem valósult meg az az elv, melyet már több mint száz év előtt proklamált már Mária Terézia s II. József kormányzata, hogy a közoktatás állami feladat, melyre a felekezet nem proprio jure, hanem csak mintegy »átruházott hatáskörben« folyhasson. Nélünk ma oly zavaros állapot áll fenn mely e nagy és

helyes elvvel sok tekintetben ellentétben áll s a gyakorlatban kizárja az állam befolyását az öt megillető jogkörből s gúny tárgyává teszi a legkisebb tanító szemében is.

Az államnak a felekezet által alkalmazott tanítóra nézve nincs meg a megerősítés joga, nincs felette fegyelmi joga s nem távolíthatja fegyelmi úton el az iskolából, ha oktatása ellentétben áll az állam érdekével. A magyar kormány, ha ez irányban el akar érní valamit, kénytelen a felekezeti főhatóságokhoz fordulnia tanító büntetése végett, tehát — s ez a képtelenség a fennálló rendszerben — azokhoz, a kik a hazaellenes oktatást a tanítóinak kötelességévé tették s a kik a buzgalmat ez irányban élesztik s jutalmazni szokták. Ha ezt külföldön államférfiak s köztisztviselők, sőt papok és tanférfiak előtt említettem, sohasem akarták elhinni, hogy lehet állam és kormány, mely ezt megtűri, még ha nem is ismerték hazánk nemzetiségi viszonyait; ezeket ismerve, azt hihették volna, hogy a fennálló rendszert azok alkothatták meg, a kik szét akarják bontani Magyarországot, annyira érdekeinkbe ütköző a kormány felügyeleti jogának e példátlan korlátozása.

A magasabb társadalmi osztályok szelleme, néhány egyén kivételével, hazafias s a magyarosodásra való törekvés önkéntes és hagyományos. A tót elemnek nincs történelme, Zólyommegyében a lakosság nagyobb része, ha multjába visszatekint, német eredetének kétségtelen s ma is fenmaradt emlékeit találja meg, nincs központja, nincs egysége, tájszólásai annyira különbözők, hogy egyes vidékek lakosai alig értik meg egymást, s földrajzi helyzete sem kedvez a nemzetiségi tudat fejlődésének s megerősödésének.

A középiskola magyar, ép úgy magyar a kormány által félállított felsőbb leányiskola, melynek hivatása a jövő női nemzedék magyar nevelése s így nincs felsőbb tanintézet, melyben az oktatás nyelve a tót volna. S ez nem igazságtalanság, nem elnyomás, mint sokan állítják s tán hiszik is a tájékozatlan magyarok között, hanem szükségesség, mely elöl még akkor sem térhetnénk ki, ha magunk másként akarnánk cselekedni.

Ha komolyan akarunk kulturát a felvidéken, az csak magyar lehet, annál az egyszerű oknál fogva, mert a tót elemben nincsenek meg a tót kulturai fejlődés eszközei. Egy tót középiskola, mely hivatásának megfelelhethetne, teljesen lehetetlen, mert nincsen

tót irodalom, nincsenek tót írók és tanárok, nincsenek s nem voltak tót tankönyvek sem a fennállott tót tannyelvű középiskolákban s csehnyelvű tankönyveket használtak. S minthogy mi, a kik nem tudunk tótul, nem lehetünk hivatva tót irodalmat csinálni, mely nélkül a tót középiskolának értelme sincsen, nem tehetünk egyebet, minthogy a magyar irodalomra alapított középiskolával mozdítjuk elő a tót elem kultúrai fejlődését, melyre különben ő maga is törekszik.

Nem lehet feladatomban bővebben tárgyalni a nemzetiségi kérdést s megoldásának eszközeit egy felolvasás szűk keretében, mely már úgymint terjedelmesebb lett, mint szabad lett volna. Csak annyit jegyzek meg, hogy a nemzetiségi kérdést nem nemzetiségi törvények alkotásával, hanem a kormányzat eszközeivel lehet csak megoldani. A siker, melyet a nemzetiségi izgatók eddig elértek, nem az ő erejük, hanem a mi az gyengeségünk és gondatlanságunk eredménye. Ma csak két szélsőséget ismerünk: a teljes tótlenséget s az erőszakot. Majd ha belátjuk, hogy egy, a nép érdekeivel foglalkozó igazságos, tiszta, komoly kormányzat oly erkölcsi hatalom, mely nélkül állam nem teljesítheti hivatását s nem képes bizalmat, tiszteletet gerjeszteni polgáraiban, hogy csak ezzel lehet egy államot megszilárdítani, csak akkor szólhatunk tervszerű nemzeti politikáról, s nélkül üres szólam s a ki ez eszköz nélkül azt állítja, hogy nemzeti politikát csinál, csak azt bizonyítja, hogy még sejtelve sincs azokról az eszközökről, melyek egy komoly nemzeti politika feltételei.